

ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Усне мовлення займає провідне місце в системі навчання іноземної мови. Проте роботу над розвитком усного мовлення можна вважати успішною лише в тому випадку, коли в учнів будуть сформовані навички та вміння усного мовлення.

Відповідно до вимог Програми з практики усного та писемного мовлення для учнів загальноосвітньої школи, випускник повинен володіти монологічним та діалогічним мовленням у ситуаціях неофіційного та офіційного спілкування з професійно-педагогічної, суспільно-політичної, культурної та побутової тематики. Учні повинні успішно здійснювати навчання літератури країни, мова якої вивчається, та країнознавства [7, 3; 8].

Реалізація поставлених завдань можлива тільки в разі тісного і постійного зв'язку між практичним оволодінням мовним матеріалом та опануванням інокультури. Але навчання усного спонтанного мовлення відбувається поза мовним середовищем та обмежене рамками навчальної аудиторії. Розсунути рамки та значно реконструювати мовне середовище можна шляхом використання художніх творів у процесі навчання.

Питання використання художнього твору досить широко розглядаються в методиці навчання іноземних мов (А.Т. Бредбері, Дж. Брумфіт, Дж. Левін, Є.В. Мусницька, М.Л. Прет, С.К. Фоломкіна, В.В. Матвейченко та ін.) [5, 38]. Однак лише в декількох працях текст взагалі, і художній текст зокрема, рекомендується як засіб розвитку усного мовлення (М.М. Бахтін, В.І. Єпіфанова, К.В. Леонтьєва, О.М. Мамай, Р.І. Плінер) [1, 54]. Аналіз робіт названих авторів показав, що можливості використання художнього тексту ще не вичерпані. Розкриття цих можливостей дозволило б удосконалити методику роботи над художнім текстом при навчанні усного мовлення.

У нашому дослідженні розробляється методика навчання усного мовлення на матеріалі художнього тексту з урахуванням прагматикону учнів і соціокультурного, емоційного та естетичного потенціалів художнього тексту. Послідовна змістова та смислова інтерпретація художніх деталей тексту забезпечить поетапне формування і розвиток навичок та вмінь усного мовлення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування і практична розробка методики навчання усного мовлення на матеріалі художнього тексту.

Ми, висуваючи припущення про можливість навчання усного спонтанного мовлення на матеріалі художнього тексту, розглядаємо текст як матеріал для мови, де смислове сприймання змісту тексту виступає як один із видів передкомунікативного орієнтування, як стимул для усних висловлювань учнів на основі прочитанного [2, 45]. Це зумовлено наявністю в художньому тексті психолінгвістичних передумов: 1) регулятивної (спонукальної); 2) комунікативної спрямованості тексту; 3) інформаційної насиченості тексту; 4) усномовленневої спрямованості тексту.

Врахування прагматикону учнів – системи їх читацьких мотивів, установок, інтересів та потреб – виступає джерелом активності, «передумовою», що спонукає учня до діяльності. Текст є тим мотивом, завдяки якому реалізується регулятивна (спонукальна) передумова – важлива основа активізації розумової діяльності учнів і яка забезпечує мотиваційну готовність реципієнта до висловлювання [2].

Художній текст є «найвищим смисловим утворенням», яке активізує розумову діяльність учнів, виступає потенційним предметом їх діяльності та спонукає до знаходження за його зовнішніми значеннями внутрішнього індивідуального смислу. Під час розуміння сприйнятого пред'явленій словесний код замінюється елементами нового, трансформованого, який не співпадає з вихідним кодом трансформації, а також цілеспрямоване вивчення тих вербальних елементів тексту, які несуть головне інформаційне навантаження, сприяють скороченню розриву між розумовими та мовленнєвими можливостями учнів і під час мовленнєвої практики в процесі обговорення прочитаного надають можливість збільшити кількість спонтанних висловлювань. Під вербальними елементами ми розуміємо художні деталі тексту. Як зазначається в літературознавчому словнику-довіднику, художня деталь – це виразна деталь твору, яка несе значне смислове, ідейне та емоційне навантаження і характеризується підвищеною асоціативністю [4, 731].

Як правило, до художньої деталі відносять дрібниці побуту, пейзажу, портрета, інтер'єру, конкретної ситуації, а також жесту, суб'єктивної реакції, дії та мовлення, коли вона (деталь) стає предметом відтворення. Художня деталь у всіх своїх проявах є самостійним виразним засобом, що суттєво підвищує місткість та глибину тексту. Естетична природа художньої деталі містить у собі природне протиріччя між окремим положенням її в системі численних елементів і компонентів твору та прагненням сказати більше, ніж вона – як реалія – містить у собі. Художня деталь економить образотворчі засоби, створює образ цілого за рахунок незначної його риси. Більше того, вона примушує читача включитися у співавторство. Художня деталь – це могутній сигнал образності, що пробуджує в читача не тільки співпереживання з автором, але й особисте творче прагнення. Художні деталі та внутрішні передумови організації тексту – синтетичність художнього образу, піднесене ідейне та емоційне навантаження слова, підтекст, символічне переосмислення зображуваного – все це слугує імпульсом, який породжує десятки відповідей і тим самим утворює передумови, необхідні для «запуску» механізму мовлення [3, 67].

Інформаційна насиченість, яка представлена в тексті семантичною та естетичною інформацією, дозволяє розглядати текст як єдність смислового змісту та мовної форми, що забезпечує комунікативно вмотивоване обговорення. Такі характеристики художнього тексту як логічність, послідовність, структурна чіткість сприяють формуванню зв'язного логічного, нормативного мовлення, що характеризується системністю та завершеністю виражених думок [2, 23].

При використанні художнього тексту в процесі навчання усного спонтанного мовлення до динамічного стереотипу усного мовлення приєднується зоровий аналізатор. Включення до процесу навчання мовлення зорового каналу

зв'язку на рівні другої сигнальної системи забезпечує створення стійкіших навичок і вмінь усного спонтанного мовлення [1].

Художній текст містить у собі згорнуту систему всіх ланок комунікативної низки, де першим етапом її розкриття буде розуміння найнижчого рівня системи – слів – знаків понять. У художньому тексті є слова, на які припадає більший, у порівнянні з іншими словами, обсяг інформації. Це художні деталі, що відповідають одиниці думки – уявленням, ідеям, поняттям. У тексті художні деталі – це ключові слова, які в кожному певному висловлюванні несуть основне навантаження інформації та виступають «символами повідомлення». Вичленення окремих символів повідомлення та подальше їх сполучення забезпечує розуміння інформації тексту. В результаті осмислення, співпереживання образної системи художнього тексту та інтерпретації художніх деталей тексту настає найвищий рівень розуміння змісту тексту, і як результат розуміння в учня виникає потреба в словесному висловленні вражень від прочитаного тексту, що зумовлена всіма компонентами мовної особистості [10, 76].

В умовах відсутності природного мовного середовища тільки в процесі читання художньої літератури можна отримати досить повне уявлення про життя народу та національний характер, самосвідомість та менталітет. Ознайомлення з реальними ситуаціями спілкування в контексті тексту забезпечує формування в учнів навичок і стереотипів мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, оволодіння системою знань, навичок та вмінь у процесі використання соціокультурної спрямованості як іншомовної комунікації. Інформація соціокультурної спрямованості, що є часткою естетичної інформації, містить великі мотиваційні, стимулюючі, змістові можливості в процесі навчання усного спонтанного мовлення [6].

Можна виділити наступні дидактичні передумови утворення динамічної мовної стереотипії на іноземній мові:

- 1) свідомий підхід до оволодіння усним спонтанним мовленням;
- 2) комунікативна спрямованість процесу навчання при оволодінні усним спонтанним мовленням;
- 3) творча активність учнів.

Навчання учнів усного мовлення на матеріалі художніх текстів забезпечує свідомий підхід до процесу навчання. Усвідомлення автоматизованих дій сприяє стійкому формуванню та розвитку навичок і вмінь усного мовлення [9].

В умовах відсутності природного мовного середовища художній текст є джерелом соціокультурної інформації. Інформація соціокультурної спрямованості в художньому тексті виконує дві функції, важливі в процесі навчання усного мовлення:

- 1) еталонну функцію, що співвідноситься з лексиконом учнів;
- 2) стимулюючу функцію, що співвідноситься з прагматиконом учнів.

Стимулююча функція соціокультурної спрямованості полягає в тому, що ця інформація виконує роль фону для естетичної інформації як головної у тексті. Це означає, що соціокультурна інформація якоюсь мірою поєднує в собі

якості, характерні для естетичної інформації, і на основі цього може викликати в учнів при читанні текстів реакцію, яка відповідає естетичній інформації. Реальні ситуації спілкування в контексті демонструють реалізацію безмежної різноманітності комунікативних завдань висловлювання.

На основі визначених психолінгвістичних та дидактичних передумов і з врахуванням прагматикону учнів та соціокультурного, естетичного і емоційного потенціалу тексту можна використовувати наступні види вправ:

- 1) монологічні і діалогічні вправи: монологічні висловлювання, елементи діалогу фронтального характеру;
- 2) мовленнєві вправи: відповіді на запитання, коментування окремих фрагментів тексту, бесіда на здану ситуацію;
- 3) лексичні і граматичні вправи: синонімічні заміни; висловлювання – доведення, роздум, оцінка;
- 4) діалог на інтелектуальні теми, обговорення «абстрактних» тем.

Оволодіння естетичним, країнознавчим та соціокультурним потенціалом художнього тексту в процесі вилучення художніх деталей та інтерпретації змістової і смислової інформації тексту є важливою умовою розвитку комунікативної і професійної компетенції учнів, забезпечує природний процес формування і розвитку в учнів навичок і вмінь усного мовлення.

Естетичний, країнознавчий та соціокультурний потенціал тексту розширює тематико-ситуативний діапазон мовлення учнів, дозволяє забезпечити обмін новою інформацією, відтворити мотиваційну «загостреність» мовленнєвої діяльності, що актуалізує її застосування в конкретних умовах та подіях життя учнів у рамках обговорення окремого тексту [3].

При виконанні вправ мовні некомунікативні вправи, що передбачають формування лексико-граматичних навичок, виконуються як на уроці, так і вдома у письмовій формі, залежно від мовного рівня підготовки учнів.

Репродуктивні і продуктивні комунікативні вправи, що спрямовані на розвиток та вдосконалення вмінь усного спонтанного мовлення, повинні виконуватись учнями на уроці.

Послідовне вилучення та інтерпретація мовних реалій спочатку на змістовому, а потім на смисловому рівні тексту забезпечує його глибоке розуміння. Розуміння, що зумовлене інформаційною та комунікативною насиченістю, виконує спонукальну функцію мовленнєвого вчинку учня. А усномовленнєвий потенціал тексту забезпечує учнів зразками реальних ситуацій для мовного мовленнєвого використання.

Предметом окремих досліджень може бути зв'язок лінгвокультурологічних і комунікативних аспектів формування мовної особистості на уроках англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтін М.М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – 2-ге вид., доповнене. – Л., 2002. – 231 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.:

- Наука, 1981. – 140 с.
3. Елизарова Г.В. Культурологическая лингвистика (опыт исследования понятия в методических целях). – СПб., 2000. – 345 с.
  4. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
  5. Матвейченко В.В. Методика использования художественных текстов в обучении устной спонтанной речи // Іноземні мови. – 1999. – № 1. – № 3. – С. 38-40.
  6. Пассов Е.И. Развитие индивидуальности как цель иноязычного образования. – Режим доступа: http://www.gramota.ru/mag_arch.html?id=207.
  7. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. – К.: ВТФ «Перун», 2005. – 208 с.
  8. Семиченко В.А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. – К., 2000. – С. 176-203.
  9. Смирнова-Трибульська Є.М. Інформаційно-комунікативні технології в професійній діяльності вчителя: Посібник для вчителів. Херсон: Видавництво Айлант, 2007. – 492 с.
  10. Тазетдинова Р.Р. Структура языкового концепта и место национально-культурного компонента в ней // Русский язык за рубежом. – 2006. – С. 75-79.